

Una mirada a vint-i-un segles: passat, present i futur

Sense les arrels, el futur és volàtil; amb les arrels, el futur és plausible. L'ambició demana rescatar permanentment la memòria de la història i erigir-la en el fonament de les directrius que poden marcar un futur brillant, per molt que l'èxit d'aquesta lectura desperti ara els recels del risc de la «ciutat aparador».

Text > **JOAQUIM NADAL I FARRERAS**, historiador (ICRPC-CERCA)

Sabem ara amb la precisió que es mostra en aquest dossier que Girona va ser una fundació militar romana al final del primer quart del segle I aC. No ho sabien els gironins de fa cent anys i és així com en el moment escaient no van poder celebrar el bimil·lenari de la ciutat. Ara, però, els avenços de la recerca històrica i arqueològica ens aporten certes que dissipen totes les vel·leïtats fantàstiques i llegendàries. Des d'un punt de vista pragmàtic, podríem fins i tot parlar d'una fundació per trasllat des de la muntanya de Sant Julià de Ramis fins a les plataformes entre l'Onyar i les Gavarres, que els romans van triar com a protecció del congost del Ter i l'únic pas possible. La transició d'un establiment militar cap a una ciutat en tota regla és també ara un camí conegut. Els fonaments de la ciutat són, doncs, una tria intel·ligent per a un emplaçament estratègic. I la síntesi d'un territori compost entre una plana fèrtil i regada pels rius del territori de la futura ciutat i una distribució física que s'enfila des de les platges de l'Onyar per diverses plataformes separades per penya-segats que van condicionar el primer perímetre de la ciutat fundacional.

D'ençà de la fundació mateixa, la ciutat ha viscut aquests dos mil cent anys en una dialèctica permanent d'obertura i de reclusió segons les circumstàncies de cada moment i les accions de

guerra que s'hi ha anat desenvolupant. El territori de l'assentament gironí s'ha anat movent, doncs, en un estira-i-arrotonsa entre els límits dels murs de la ciutat i de les seves portes i el perímetre ampli d'un radi d'influència que en època romana es definia pel rosari d'establiments agrícoles i residencials, les vil·les romanes del pla i, en moments més avançats, pels límits establerts per la mitja llegua, unes fronteres fiscals virtuals atermenades amb fites ben visibles i amb el segell de la ciutat.

Entre mitja llegua i burots

En realitat, la dialèctica entre la ciutat oberta, en temps de pau, i la ciutat tancada, en temps de guerra, és una dialèctica definida magistralment des del moment fundacional, i és visible i tangible fins ben bé fa cent anys. Salvant totes les distàncies i cavalcant per damunt dels segles, la dialèctica entre la mitja llegua i els burots; un límit fiscal ampli i un límit fiscal restringit. Els burots, com un dret de portes per cobrar l'entrada de productes gravats amb

>> *El portal del Carme. A l'esquerra, la casa dels burots (1900).* (Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. AMADEU MAURI AULET.)

>> *Enderrocament de la muralla de Mercadal (1901).*
(Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. ANTONIO J. GARCÍA.)

impostos municipals. Les caselles dels burots a les portes dels camins que la gent d'una certa edat encara recordem eren com una frontera en un país de fronteres.

Durant dos mil·lennis, els límits de la ciutat han mantingut ben visible la petjada del temps llarg, el recinte romà rovell de l'ou de la vida social, eclesiàstica, política i administrativa en un cert sentit i una ampliació medieval de burges fora muralla protegits per les muralles del segle XIV i les seves successives ampliacions o reforçaments, que van anar esdevenint l'àmbit de la vida ciutadana, mercantil i artesanal, seu també del poder civil de la ciutat.

Ara, però, la ciutat del segle XXI ha omplert tots els buits, els espais entre vil·les, entre nuclis, entre explotacions agràries. S'han diluït els límits i s'han multiplicat els camins.

Avui dia és més difícil que fa cent anys identificar la ciutat real i les diverses capes successives de les etapes de la història. Actualment, en ple segle XXI, la pell de la ciutat construïda ha esborrat molts dels vestigis que ens orientaven en la definició d'una ciutat identificable en les seves funcions, els seus poders, les seves jerarquies. Ara és més difícil captar la realitat subjacent a la ciutat construïda en tota la seva extensió i amb la incorporació de tots els nuclis dispersos que en el passat havien definit el territori de la ciutat.

Però és evident que, per entendre-ho tot bé, ens convé provar d'imaginar el territori en la seva diversitat i la seva complexitat des d'abans mateix de la fundació de Girona. No es tracta pas d'imaginar el no-res, sinó, sobretot, de destapar el substrat físic. Els rius, el relleu, les sinuositats del terreny, els espais plans i les zones més abruptes i el conjunt dels materials que els formaven. Els camins que s'hi insinuaven i els obstacles o les facilitats per a la circulació. Les cruïlles incertes. Al punt just passat el congost del Ter s'insinuava l'aiguabarreig de l'Onyar amb el Ter. I aquí, a redós de les primeres elevacions de les Gavarres, el terreny feia un salt des dels arenals dels rius fins a les successives plataformes que s'aixecaven a migjorn de la vall del Galligants, que separava els espadats de Montjuïc, des de Pedret, dels de la futura Girona. A banda i banda de la fondalada del Galligants, una reserva descomunal de pedra nummulítica, de pedra calcària, del famós marbre blau, una acumulació inestimable d'un mar insondable ressorgit a la superfície. Pedra i aigua, doncs, esdevenen la matèria fundacional de la ciutat. Una simbiosi de valor incalculable no pas exempta de riscos al llarg de la història mil·lenària de l'incipient establiment militar romà que ara commemorem. L'esglaonament del terreny forçava el seu domini a una adaptació topogràfica, i d'aquesta

adaptació es va derivar, des de l'origen mateix, una de les principals originalitats de la ciutat: l'emergència sobtada dels espais del fòrum, que en un encaix subtil brindarien a les successives generacions d'habitants de la ciutat els espais més definitoris d'un entorn monumental encimbellat com a culminació del recinte fortificat, primer matusserament primitiu, de gran solidesa i blocs de pedra desiguals; després més elaborat, amb carreus regulars de pedra sorrenca, ampliat en època carolíngia i definit, ordenat, jerarquitzat en època feudal amb una nova estructura militar que dividiria l'aparellatge defensiu a partir dels vincles de la fidelitat personal.

L'herència de la pedra

És molt probable que els romans no es fessin càrrec de l'herència que van deixar als futurs estadants de la ciutat que havien fundat en termes de patrimoni material incalculable. De fet, ni nosaltres mateixos contemporàniament no ens n'acabem de fer càrrec. Més concentrats a ponderar el valor de la cultura jurídica, de la llengua, de l'ordenament i la institucionalització de la vida ordenada de la ciutat, no acabem de valorar prou que el llegat s'amplia si entenem la gran factoria a cel obert que hi havia latent a Pedret i a les Pedreres i que esdevindria, amb tota seguretat, la indústria més rellevant de la ciutat durant segles; més que el comerç, més que l'artesania, més que les llanes o les pells adobades, que també van ser importants. Però ara sabem que la indústria de la pedra de Girona disposava simbòlicament d'un catàleg seriat de capitells, de bases, de fusts, de columnes, que esdevindrien un comerç actiu per terra i per mar, fins a escampar vestigis de les pedreres de Girona per una bona part de la Mediterrània occidental, on, en multitud de monuments analitzats amb deteniment, podem endevinar el conglomerat de vells mol·luscs del mar emergit a Girona en un dibuix extraordinari de ressonàncies més que mil·lenàries.

És en aquest territori abrupte i dòcil, segons que es miri a llevant o a ponent, que el pòsit de la història n'ha anat fent de les seves. El pòsit i l'acció humana, constructiva i destructiva. En el fons, la funció defensiva de la ciutat es va mantenir intacta i ampliada durant com a mínim mil nou-cents anys dels dos mil

>> *Reformes del convent de Sant Domènec com a Facultat de Lletres de la Universitat de Girona (1991).* (Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. CRDI. JOSEP MARIA OLIVERAS.)

cent que commemorem. Però els canvis en les arts de la guerra, d'una banda, que van fer que les muralles esdevinguessin baluernes obsoletes i inútils, i la mateixa evolució demogràfica de la ciutat un cop superats els successius sotracos dels moments més violents de la història (la Guerra Civil del segle XV, les guerres de la monarquia hispànica amb el regne de França en els segles XVII i XVIII, la Guerra del Francès i les Guerres Carlines en el segle XIX, totes d'un efecte devastador per a la demografia de la ciutat) marquen un procés cada cop més accelerat per omplir els espais buits, poc poblats, que havien definit el territori durant segles. Els camps, les hortes, els boscos, les vil·les de matriu romana acaben sucumbint al setge del creixement urbà que desborda els límits definits durant segles d'acumulació històrica. Si hi afegim els efectes de les desamortitzacions del segle XIX i de la demolició de les muralles enclotada a la segona meitat del segle XIX i culminada el 1931, podem entendre que els vestigis de matriu romana que ens refresquen la memòria d'aquell moment fundacional i els anys posteriors siguin escadussers, i hagin romàs amagats en embolcalls constructius posteriors, sigui en l'àmbit més estrictament urbà del primer perímetre de les muralles o en l'escampall de la presència agrària i residencial en el pla, que ens desvela la memòria d'aquell passat remot en les troballes de Can Pau Birol, per exemple, o en el jaciment del Pla de l'Horta a Sarrià de Ter.

Una fesomia desfigurada

Si fins als anys trenta del segle passat era relativament fàcil d'entendre

la dinàmica de la ciutat i les diverses etapes dels seus creixements, la urbanització galopant de la segona meitat del segle XX ha desfigurat del tot una fesomia que amb prou feines s'intueix, per exemple, en l'estructura poligonal sorprenent de la Gran Via, que amaga el traçat de la muralla del Mercadal enderrocada.

Ara, el conjunt urbà de Girona fa de més mal interrogar a la llum de la història que la ciutat de 1900, posem per cas. I els eixos de desplaçament dels creixements i les superfícies ocupades cap al sud i cap a l'oest situen en una posició marginal l'emergència topogràfica de la ciutat romana i de la ciutat medieval. En aquest sentit, la ciutat històrica i la ciutat real dialoguen malament.

Ens cal, doncs, preguntar-nos cap a on ens porta el segle XXI. I fins a quin punt ens cal un coneixement aprofundit, al detall i ben conceptualitzat del nostre passat de dos mil cent anys per atorgar personalitat als nous temps que vindran. I en aquest sentit, el que és segur és que una ciutat desmemoriada, d'esquena al seu passat, prescindeix d'ingredients fonamentals de la seva personalitat i del seu coneixement i perd capacitat per articular un discurs coherent per a la definició dels objectius i els horitzons del futur. Sabent que el pes territorial i demogràfic de cada moment és el que és i sabent també que els temps de la història, les acceleracions i els retrocessos, ens donen la pauta per a una anàlisi de la realitat que vivim, de la realitat que volem i de la realitat que construïm.

La pell de la ciutat actual amaga les capes successives que han dibuixat la seva evolució històrica. Una aproxi-

mació epidèrmica només pot ser cosmètica perquè ignora i desconeix els elements que han configurat la realitat actual i priva les anàlisis superficials de la intel·ligència emocional per a una intervenció sensible.

Un creixement sense referents

Per concloure: la ciutat actual és en conjunt una amalgama del passat romà transformat a ritme lent amb creixements successius fins a conformar una realitat fins a un cert punt metropolitana. Les centralitats històriques de matriu romana i medieval han quedat excèntriques respecte dels grans creixements i les incorporacions dels segles XX i XXI. Però aquests nous creixements no han generat altres centralitats. Fora de la trama històrica, la ciutat es perd una mica esfilagarsada sense referents suficients.

Potser només la Universitat de Girona, en una aposta estratègica intel·ligent, salva aquesta dicotomia entre una trama urbana identificable històricament i un conglomerat de creixements acumulatius i cada cop menys identificables. L'opció de dos campus, un al centre històric i un altre acompanyat d'un parc científic en la perifèria urbana, permet la síntesi necessària: simbòlicament, el nucli representatiu de la UdG se situa en un punt crucial, al costat d'una acumulació monumental d'una densitat extraordinària. Al costat de la muralla fundacional republicana, a la cantonada mateixa de l'entrada a la ciutat per la porta Rufina, amb la seu del Rectorat a l'edifici de l'antiga universitat i estudi general i als peus de l'antic convent de Sant Domènec, ara convertit en facultats.